

Mechanisms of Building and Sustaining Social Capital in Online Communities: The Dynamics of Interaction in the Digital Society

Phawat Rujachan^{1*} Thanaphat Chanthana¹ and Phumiphat Rattanaprapha²

¹Southeast Asia University, Thailand

²Independent Researcher, Thailand

*Corresponding author. E-mail: phawatrujachan@gmail.com

ABSTRACT

This article aims to analyze the mechanisms of creating and maintaining social capital in online communities through the dynamics of digital interactions, utilizing the framework of social capital to understand the role of digital technology in shaping new forms of social relationships. The study finds that the mechanisms for creating and maintaining social capital in online communities exhibit distinct characteristics, including loose network relationships, member participation through interactive communication, and the exchange of capital in new forms, comprising information, empathy, and social support. Such interactions enhance trust, shared feelings, and the longevity of social relationships. The article proposes that social capital in the digital context should be considered as a unique dynamic of digital social capital, arising from the conditions of changing technology and social structures. Therefore, this article contributes to filling theoretical gaps and serves as a foundation for systematically studying social capital in the digital age.

Keywords: Social Capital, Online Communities, Digital Interaction, Digital Society

กลไกการสร้างและบำรุงทุนสังคมในชุมชนออนไลน์: พลวัตของปฏิสัมพันธ์ในสังคมดิจิทัล

ภาวิช รุจาฉันท^{1*} ธนภัทร จันทนา¹ และ ภูมิภัทร รัตนประภา²

¹มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์ ประเทศไทย

²นักวิจัยอิสระ ประเทศไทย

*Corresponding author. E-mail: phawatrujachan@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์กลไกการสร้างและบำรุงทุนสังคมในชุมชนออนไลน์ผ่านพลวัตของปฏิสัมพันธ์ทางดิจิทัล โดยอาศัยกรอบแนวคิดทุนสังคม เพื่อทำความเข้าใจบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในการก่อรูปความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบใหม่ ผลการศึกษาพบว่า กลไกการสร้างและบำรุงทุนสังคมในชุมชนออนไลน์มีลักษณะเฉพาะ ได้แก่ ความสัมพันธ์แบบเครือข่ายหลวม การมีส่วนร่วมของสมาชิกผ่านการสื่อสารแบบโต้ตอบ และการแลกเปลี่ยนทุนในรูปแบบใหม่ ประกอบด้วย ข้อมูล ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ และการสนับสนุนเชิงสังคม การปฏิสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจ ความรู้สึกร่วม และการคงอยู่ของความสัมพันธ์ทางสังคมในระยะยาว ข้อเสนอของบทความนี้คือทุนสังคมในบริบทดิจิทัลควรถูกพิจารณาในฐานะทุนสังคมดิจิทัลที่มีพลวัตเฉพาะตน ที่เกิดจากเงื่อนไขของเทคโนโลยีและโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง บทความนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งในการเติมเต็มช่องว่างทางทฤษฎี และเป็นฐานสำหรับการศึกษาทุนสังคมในยุคดิจิทัลอย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: ทุนสังคม, ชุมชนออนไลน์, ปฏิสัมพันธ์ทางดิจิทัล, สังคมดิจิทัล

© 2025 BRJ: Bodhisatva Review Journal

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 เทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามาเป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญที่หล่อหลอมพฤติกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง การเติบโตของโซเชียลมีเดียและการเชื่อมโยงของผู้คนผ่านเครือข่ายออนไลน์ได้ทำให้การก่อตัวของ “ชุมชนออนไลน์” กลายเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญ โดยเฉพาะในบริบทที่ทุนสังคม (Social Capital) ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ในพื้นที่ทางกายภาพอีกต่อไป แต่สามารถก่อร่างสร้างขึ้นได้ในพื้นที่เสมือนจริง ข้อมูลจาก Digital 2024 Global Overview Report ระบุว่า ทั่วโลกมีผู้ใช้โซเชียลมีเดียกว่า 5.04 พันล้านคน หรือร้อยละ 62.3 ของประชากรโลก ขณะที่ในประเทศไทยมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตกว่า 57.18 ล้านคน หรือร้อยละ 81.8 ของประชากร (InsightERA, 2024) ตัวเลขเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างความสัมพันธ์ในสังคมร่วมสมัย ในสังคมปัจจุบัน การแลกเปลี่ยนความรู้ในสังคมออนไลน์มีบทบาทสำคัญในการสร้างและกระจายความรู้ในบริบทดิจิทัล การรู้เชิงสังคมช่วยให้เข้าใจวิธีการที่ความรู้เกิดขึ้นและถูกแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลผ่านการสนทนา การแบ่งปันประสบการณ์ และการแลกเปลี่ยนข้อมูลในชุมชนออนไลน์ สื่อสังคมออนไลน์กลายเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญสำหรับการเรียนรู้และพัฒนาทักษะ โดยผู้ใช้สามารถเข้าถึงข้อมูลที่หลากหลายและทันสมัยได้อย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม การแพร่กระจายความรู้ในสื่อสังคมออนไลน์ยังมีความท้าทาย เช่น ความถูกต้องของข้อมูลและการป้องกันการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จ ซึ่งทำให้การรู้เท่าทันสื่อเป็นทักษะที่สำคัญในการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างมีประสิทธิภาพ สังคมออนไลน์จึงเปิดโอกาสให้ผู้คนจากทั่วโลกสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการและเปิดกว้าง โดยไม่จำกัดเฉพาะผู้เชี่ยวชาญ

หรือแหล่งข้อมูลแบบดั้งเดิม แต่เป็นพื้นที่ที่ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ร่วมกันได้ (ปรีชา บุตรรัตน์, 2568)

แนวคิดทุนสังคมที่ Putnam (2000) นิยามว่าเป็น “เครือข่ายความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานของการร่วมมือ” ได้ถูกนำมาอธิบายการก่อร่างของความสัมพันธ์ในโลกดิจิทัล ซึ่ง Rheingold (2000) ก็ได้เสนอว่า “Virtual Communities” สามารถสร้างความผูกพันและความหมายเชิงสังคมไม่แพ้ชุมชนแบบดั้งเดิม บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กลไกการสร้างและบำรุงทุนสังคมในชุมชนออนไลน์ โดยเน้นศึกษาพลวัตของปฏิสัมพันธ์ในบริบทของสังคมดิจิทัลผ่านการทบทวนวรรณกรรมและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง การศึกษานี้มีขอบเขตในการวิเคราะห์ข้อมูลจากงานวิจัย บทความทางวิชาการ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับสากลและบริบทไทย ครอบคลุมช่วงเวลาโดยประมาณระหว่างปี พ.ศ. 2557–2567 โดยเน้นการประมวลแนวคิด ทฤษฎี และผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับทุนสังคมและชุมชนออนไลน์ ข้อจำกัดของการศึกษาอยู่ที่การพึ่งพาข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งอาจไม่สามารถสะท้อนสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกดิจิทัลได้อย่างรอบด้าน อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจเชิงทฤษฎีและแนวโน้มนำการเปลี่ยนแปลงของทุนสังคมในยุคดิจิทัล ตลอดจนเป็นฐานสำหรับการศึกษากาคนในอนาคต

การทบทวนวรรณกรรมและกรอบแนวคิด

ในโลกยุคดิจิทัลที่การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมอย่างลึกซึ้ง แนวคิดเรื่อง “ทุนสังคม” ได้รับการนำมาประยุกต์ใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ออนไลน์ ซึ่งแตกต่างจากบริบทดั้งเดิมทั้งในเชิงมิติของความสัมพันธ์ กลไกการสร้าง และกระบวนการแลกเปลี่ยนทรัพยากรทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเกิดขึ้นของชุมชนออนไลน์ที่กลายเป็น “พื้นที่ทางสังคม” ใหม่ อันเปิดโอกาสให้ปัจเจกสามารถเชื่อมโยง เข้าถึง และสร้างทุนสังคมได้ในลักษณะที่ยืดหยุ่นและไร้ข้อจำกัดเชิงภูมิศาสตร์ การศึกษานี้จึงมุ่งทบทวนและสังเคราะห์แนวคิดทุนสังคมจากนักทฤษฎีสำคัญของ Bourdieu Coleman & Putnam ตลอดจนการพัฒนาแนวคิดร่วมสมัยที่ขยายความเข้าใจทุนสังคมในบริบทดิจิทัล โดยให้ความสำคัญกับลักษณะของปฏิสัมพันธ์ทางดิจิทัล กลไกการก่อรูปความไว้วางใจ และการเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคม ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และสถาบัน อีกทั้งยังพิจารณารูปแบบและประเภทของทุนสังคม ได้แก่ ทุนสังคมแบบผูกพัน (bonding) แบบเชื่อมโยง (bridging) และแบบเชื่อมต่อกับโครงสร้างอำนาจ (linking) ในบริบทของชุมชนออนไลน์หลากหลายรูปแบบในสังคมไทยร่วมสมัย

1. แนวคิดทุนสังคม (Social Capital)

ทุนสังคม (social capital) เป็นแนวคิดสำคัญที่ถูกนำมาใช้อธิบายลักษณะเชิงโครงสร้างและพลวัตของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเอื้ออำนวยต่อการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของปัจเจกและกลุ่มในระดับต่าง ๆ โดยมุ่งเน้นไปที่การแลกเปลี่ยน การร่วมมือ และการสะสมทรัพยากรทางสังคมอันเกิดจากความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานทางสังคม Bourdieu (1986) เสนอว่าทุนสังคมคือ “ผลรวมของทรัพยากรที่อาจเข้าถึงได้โดยอาศัยความเป็นสมาชิกของเครือข่ายความสัมพันธ์” โดยเน้นมิติของอำนาจและความไม่เสมอภาคในการเข้าถึงทุนในลักษณะต่าง ๆ ขณะที่ Coleman (1988) มองว่าทุนสังคมเป็นกลไกสำคัญที่เกิดขึ้นจากโครงสร้างของความสัมพันธ์ซึ่งเอื้อให้เกิดการดำเนินการร่วมกัน (collective action) โดยเน้นย้ำบทบาทของความไว้วางใจและบรรทัดฐานทางสังคมในฐานะทรัพยากรที่สามารถถ่ายทอดผ่านโครงสร้างสังคมในทางกลับกัน Putnam (2000) ได้พัฒนาแนวคิดทุนสังคมในบริบทของการมีส่วนร่วมทางการเมืองและพลเมือง โดยจำแนกทุนสังคมออกเป็นสองประเภท ได้แก่

ทุนสังคมแบบผูกพัน (bonding social capital) ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ภายในกลุ่มที่มีลักษณะใกล้ชิดหรือเป็นเนื้อเดียวกัน เช่น ครอบครัว กลุ่มชาติพันธุ์ หรือศาสนาเดียวกัน

ทุนสังคมแบบเชื่อมโยง (bridging social capital) ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ข้ามกลุ่ม เช่น การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มที่แตกต่างกันทางชนชั้น หรือวัฒนธรรม

ต่อมาแนวคิด ทุนสังคมแบบเชื่อมโยงสถาบัน (linking social capital) ได้รับการพัฒนาเพิ่มเติม โดย Woolcock & Narayan (2000) เพื่ออธิบายการเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกหรือกลุ่มทางสังคมกับโครงสร้างอำนาจหรือสถาบันที่มีอำนาจสูงกว่า เช่น รัฐบาล หน่วยงานราชการ หรือองค์กรระหว่างประเทศ

2. ทุนสังคมในบริบทดิจิทัลและชุมชนออนไลน์

บริบทของสังคมดิจิทัลได้เปิดพื้นที่ใหม่ให้แก่การก่อรูปและสะสมทุนสังคมผ่านเครือข่ายออนไลน์ ซึ่งแตกต่างจากรูปแบบดั้งเดิมทั้งในเชิงโครงสร้าง กลไก และรูปแบบของการมีส่วนร่วม Coleman (2019) เสนอว่าทุนสังคมในยุคดิจิทัล คือ “ทรัพยากรที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งมีฐานอยู่บนเทคโนโลยีดิจิทัล และสามารถนำมาใช้เพื่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาสังคมในภาพรวม” ในมุมมองเชิงโครงสร้าง Bourdieu & Wacquant (2021) ได้นำเสนอแนวคิดสนามดิจิทัล (digital field) ซึ่งอธิบายพื้นที่ออนไลน์ว่าเป็นสนามแห่งอำนาจใหม่ ที่ผู้เข้าร่วมต้องปรับตัวและเรียนรู้กฎเกณฑ์ใหม่ของการสื่อสารและการต่อรองทางสังคม การก่อรูปทุนสังคมจึงไม่ใช่เพียงแค่การเชื่อมโยงเชิงโครงสร้าง แต่ยังรวมถึงการครอบครองทักษะเชิงเทคโนโลยีและความสามารถในการปรับตัวต่อพลวัตของแพลตฟอร์ม

3. พลวัตของปฏิสัมพันธ์ทางดิจิทัล

การสร้างความไว้วางใจและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในพื้นที่ดิจิทัลมีลักษณะแตกต่างจากบริบททางกายภาพ โดยเฉพาะในเรื่องของกลไก ตัวกลาง และสัญญาณทางสังคมที่ใช้ในการประเมินความน่าเชื่อถือ Fukuyama (2020) ระบุว่าในโลกออนไลน์ “สัญญาณดิจิทัล” เช่น จำนวนผู้ติดตาม การมีส่วนร่วมในเนื้อหา และความสม่ำเสมอของปฏิสัมพันธ์ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของ “ทุนแห่งความไว้วางใจ” ที่สามารถสะสมได้ในลักษณะคล้ายทุนรูปแบบอื่น ขณะที่ Granovetter (2021) เสนอแนวคิด สายสัมพันธ์แบบหลวม (weak ties) ว่าเป็นกลไกสำคัญในการเข้าถึงข้อมูลและโอกาสใหม่ ๆ โดยเฉพาะในสภาพแวดล้อมเครือข่ายดิจิทัลที่มีความหลากหลายสูง แนวคิด พื้นที่การไหลเวียน (space of flows) ของ Castells (2023) ช่วยอธิบายลักษณะการไหลเวียนของข้อมูล ข่าวสาร และความสัมพันธ์ในโลกดิจิทัลที่ไม่ยึดโยงกับข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์

4. ชุมชนออนไลน์กับการก่อรูปทุนสังคม

ชุมชนออนไลน์ (online communities) ได้กลายเป็นพื้นที่สำคัญในการสร้าง ปรับเปลี่ยน และสะสมทุนสังคมรูปแบบใหม่ ที่มีความยืดหยุ่นและข้ามพรมแดนมากยิ่งขึ้น Benkler (2006) เสนอแนวคิด “เศรษฐกิจเครือข่าย” ว่าการแบ่งปันทรัพยากรในโลกดิจิทัลไม่ได้ทำให้ทรัพยากรลดลง หากแต่ช่วยเพิ่มคุณค่าและขยายผลกระทบทางสังคมการสนับสนุนทางอารมณ์ในโลกออนไลน์ โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีประสบการณ์ร่วม เช่น กลุ่มผู้ป่วย กลุ่มแม่และลูก หรือกลุ่มผู้ประสบภัย มีบทบาทในการสร้างทุนสังคมแบบผูกพัน (bonding) อย่างมีนัยสำคัญ

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า แนวคิดทุนสังคมสามารถนำมาใช้เป็นกรอบวิเคราะห์ที่ทรงพลังในการทำความเข้าใจพลวัตของชุมชนออนไลน์ในยุคดิจิทัล โดยเฉพาะในแง่ของการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และการแลกเปลี่ยนทรัพยากร ทั้งในระดับที่ใกล้ชิดภายในกลุ่ม (bonding) การเชื่อมโยงข้ามกลุ่มที่หลากหลาย (bridging) และการเชื่อมต่อกับโครงสร้างอำนาจหรือทรัพยากรจากภายนอกกลุ่ม (linking) พลวัตของปฏิสัมพันธ์ดิจิทัล รวมถึงการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในฐานะ “สนามทางสังคม” แห่งใหม่ ทำให้กระบวนการสร้างทุนสังคมมีความซับซ้อนและมีหลายมิติมากยิ่งขึ้น งานศึกษาทั้งในบริบทไทยและต่างประเทศต่างชี้ให้เห็นว่า ชุมชนออนไลน์ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือสนับสนุนกันทางอารมณ์เท่านั้น หากยังเป็นกลไกสำคัญที่สามารถขับเคลื่อนพลังทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในระดับที่กว้างขวางขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ด้วยเหตุนี้ การนำแนวคิดทุนสังคมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาพื้นที่ดิจิทัลจึงไม่เพียงแต่ช่วยขยายขอบเขต

ทางทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังเป็น การสร้างฐานองค์ความรู้ใหม่ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมร่วมสมัย อย่างมีระบบ

กลไกการสร้างและำรงทุนสังคมในชุมชนออนไลน์

การศึกษากลไกการสร้างและำรงทุนสังคมในชุมชนออนไลน์ดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิดทุนสังคม ที่มองทุนทางสังคมมิใช่เพียงผลลัพธ์ของความสัมพันธระหว่างปัจเจก แต่เป็นโครงสร้างทางสังคมที่เกิดจาก กระบวนการสื่อสาร ปฏิสัมพันธ์ และการถักทอความไว้วางใจระหว่างสมาชิกในเครือข่าย (Putnam, 2000; Lin, 2001) เมื่อบริบทของปฏิสัมพันธ์เปลี่ยนผ่านสู่พื้นที่ออนไลน์ ซึ่งมีลักษณะไร้ศูนย์กลาง ไม่ยึดโยงกับโครงสร้าง แบบหน้าที่นิยม กลไกการก่อรูปทุนสังคมจึงต้องการการวิเคราะห์ใหม่ในเชิงพลวัต ผลการศึกษานี้นำเสนอ การวิเคราะห์ในห้าองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายหลวม การมีส่วนร่วมแบบโต้ตอบ การแลกเปลี่ยนทุนสังคมรูปแบบใหม่ ความไว้วางใจในชุมชนดิจิทัล และกรณีศึกษาจากชุมชนออนไลน์จริง เพื่อชี้ให้เห็นว่า แม้ทุนสังคมจะดำรงอยู่ในพื้นที่เสมือน แต่ยังคงยึดโยงกับเงื่อนไขทางโครงสร้าง อารมณ์ และวัฒนธรรมร่วมของสังคมสมัยใหม่ โดยเสนอผลการศึกษา 5 ประเด็น ดังนี้

1. ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายหลวม (Weak Ties)

แนวคิดเรื่อง “ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายหลวม” (weak ties) ได้รับการเสนอโดย Granovetter (1973) ซึ่งชี้ว่า ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะไม่แน่นแฟ้น ไม่มีความใกล้ชิดทางอารมณ์ หรือมีปฏิสัมพันธ์กันไม่บ่อยนัก กลับมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกระจายข้อมูล ข่าวสาร และโอกาสในสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะในบริบท ที่ความสัมพันธ์แบบใกล้ชิด (strong ties) มักมีข้อจำกัดด้านเนื้อหาหรือทิศทางของข้อมูล ซึ่งเกิดจาก ความเป็นเนื้อเดียวกันทางสังคม (social homogeneity) ความสัมพันธ์เชิงหลวมจึงมีบทบาทเชื่อมโยงเครือข่าย ทางสังคมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และเปิดพื้นที่สำหรับการสื่อสารข้ามกลุ่มที่หลากหลาย

ในบริบทของชุมชนออนไลน์ ความสัมพันธ์เชิงหลวมยิ่งทวีความสำคัญ เนื่องจากลักษณะ ของแพลตฟอร์มดิจิทัลเอื้อต่อการเชื่อมโยงผู้คนที่ไม่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดหรือไม่เคยพบกันมาก่อน เช่น กลุ่มสนทนาเฉพาะเรื่อง (topic-based forums) หรือกลุ่มบนสื่อสังคมออนไลน์ สมาชิกสามารถเข้าร่วม แลกเปลี่ยนข้อมูล หรือขอความช่วยเหลือได้โดยไม่ต้องมีข้อผูกพันทางสังคมหรืออารมณ์ลึกซึ้ง ซึ่งส่งผล ให้ความสัมพันธ์เชิงหลวมกลายเป็นกลไกในการเข้าถึงทุนสังคมในรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะทุนสังคมเชิงโครงสร้าง (structural social capital) และทุนสังคมเชิงเชื่อมโยง (bridging social capital) จากงานของ Rainie & Wellman (2012) อธิบายว่าในยุคของ “ความเป็นปัจเจกในเครือข่าย” (networked individualism) ผู้คน ไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์แบบกลุ่มแน่นแฟ้นเหมือนในอดีต แต่สามารถสร้างเครือข่ายส่วนบุคคล ที่หลากหลายและยืดหยุ่นได้ผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล ความสัมพันธ์เชิงหลวมในบริบทนี้จึงช่วยลดอุปสรรคทางสังคม และเปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างกลุ่มที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรม อาชีพ หรือสถานะ ทางเศรษฐกิจ Putnam (2000) ยังเสนอว่าความสัมพันธ์ลักษณะนี้เอื้อต่อการสร้าง “ความไว้วางใจแบบกระจาย” (generalized trust) ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของทุนสังคมในสังคมร่วมสมัย โดยแม้จะไม่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ระหว่างบุคคล แต่การมีปฏิสัมพันธ์ซ้ำ ๆ ภายใต้บรรทัดฐานของการให้โดยไม่หวังผลตอบแทนสามารถ สร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และก่อให้เกิดแรงจูงใจในการร่วมมือกันภายใต้บริบทดิจิทัล

ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายหลวมในชุมชนออนไลน์ทำหน้าที่เป็นช่องทางสำคัญในการสร้างและำรงทุน สังคมรูปแบบใหม่ในยุคดิจิทัล ความสัมพันธ์ที่ไม่ใกล้ชิดแต่เปิดกว้างนี้เอื้อต่อการเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร และทรัพยากรที่หลากหลาย ข้ามพรมแดนทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งยังเอื้อให้เกิดการสร้าง ความไว้วางใจแบบกระจาย และแรงจูงใจในการร่วมมือกันอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งต่างจากรูปแบบความสัมพันธ์ในชุมชนดั้งเดิม ที่เน้นความใกล้ชิดทางกายภาพและอารมณ์ Weak ties จึงไม่เพียงเป็นกลไกในการผลิตทุนสังคมเชิงโครงสร้าง

และเชิงเชื่อมโยง แต่ยังคงสะท้อนถึงการเปลี่ยนผ่านของรูปแบบการรวมกลุ่มในสังคมร่วมสมัย ที่ยึดโยงกับปฏิสัมพันธ์เชิงเครือข่ายแนวราบ อิสระ และยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้นภายใต้เทคโนโลยีดิจิทัล

2. การมีส่วนร่วมและการสื่อสารแบบโต้ตอบ (Interactive Participation)

การมีส่วนร่วม (participation) และการสื่อสารแบบโต้ตอบ (interactive communication) ในบริบทของชุมชนออนไลน์นับเป็นกลไกเชิงสังคมที่มีนัยสำคัญต่อการผลิตและอ้างทุนสังคม โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่โครงสร้างของความสัมพันธ์ทางสังคมได้ยึดโยงอยู่กับพื้นที่ทางกายภาพ หากแต่ขับเคลื่อนผ่านช่องทางของปฏิสัมพันธ์ในพื้นที่เสมือน แนวคิดของ Putnam (2000) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมสาธารณะ รวมถึงรูปแบบการสื่อสารที่มีลักษณะเป็นมิตรและเคารพซึ่งกันและกัน ย่อมส่งผลต่อการสร้างความไว้วางใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และการธำรงบรรทัดฐานของการให้ซึ่งกันและกันในสังคม

ภายใต้บริบทของเครือข่ายดิจิทัล การมีส่วนร่วมได้แปรเปลี่ยนจากรูปแบบดั้งเดิมซึ่งยึดโยงกับพื้นที่และเวลา ไปสู่ “การมีส่วนร่วมเชิงเครือข่าย” (networked participation) ซึ่งเอื้อให้สมาชิกมีบทบาททั้งในฐานะผู้ผลิตและผู้บริโภคข้อมูลพร้อมกัน (Jenkins et al., 2016) การสื่อสารแบบโต้ตอบ เช่น การแสดงความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเชิงเหตุผล หรือการให้ข้อเสนอแนะเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่สนทนาออนไลน์ สะท้อนการดำรงอยู่ของพลวัตทุนสังคมในมิติความสัมพันธ์ (relational dimension) ซึ่งมีได้ยึดโยงอยู่กับตัวบุคคลเป็นหลัก หากแต่เกิดขึ้นภายใต้ระบบของบรรทัดฐาน การมีส่วนร่วมซ้ำ ๆ และความไว้วางใจในระดับเครือข่าย

ประเด็นสำคัญคือ การมีส่วนร่วมแบบโต้ตอบมิได้เพียงเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงปริมาณ แต่ยังส่งผลต่อการก่อร่างของ “บรรทัดฐานทางสังคมดิจิทัล” (digital social norms) ซึ่งได้รับการสถาปนาผ่านการกระทำซ้ำ ๆ ของสมาชิกชุมชน เช่น การแสดงความเคารพในการโต้แย้ง การให้เครดิตแก่แหล่งข้อมูล หรือการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน Norm เหล่านี้มีบทบาทในการลดความขัดแย้ง เสริมสร้างความรู้สึกลดภัย และเพิ่มพูนทุนสังคมในระดับโครงสร้าง (Wellman et al., 2001) การสื่อสารแบบโต้ตอบจะส่งผลเชิงบวกต่อการอ้างทุนสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพก็ต่อเมื่อมีเงื่อนไขแวดล้อมที่เอื้ออำนวย ได้แก่ การออกแบบแพลตฟอร์มที่ไม่ตอกย้ำความเหลื่อมล้ำเชิงดิจิทัล (digital divide) การมีระบบกลไกที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม และการกำกับดูแลที่รักษาความสมดุลระหว่างเสรีภาพในการแสดงออกกับการเคารพความแตกต่างทางความคิด

ในบริบทของชุมชนออนไลน์ การมีส่วนร่วมและการสื่อสารแบบโต้ตอบมิใช่เพียงปฏิสัมพันธ์เชิงเทคนิคหรือการแลกเปลี่ยนข้อมูล หากแต่เป็นกระบวนการเชิงสังคมที่ก่อให้เกิดทุนสังคมในมิติต่าง ๆ ทั้งในเชิงความสัมพันธ์ บรรทัดฐาน และโครงสร้าง การสื่อสารที่เปิดพื้นที่ให้สมาชิกแสดงความคิดเห็น ได้ตอบและรับฟังกันอย่างมีเหตุผล มีส่วนสำคัญในการสถาปนาความไว้วางใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง กลไกดังกล่าวทำหน้าที่เสริมสร้างบรรทัดฐานทางสังคมดิจิทัลที่กำกับพฤติกรรมของปัจเจกในพื้นที่เสมือน ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการอ้างทุนสังคมในระยะยาว กล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมแบบโต้ตอบไม่เพียงหล่อเลี้ยงทุนสังคมที่มีอยู่ หากยังเปิดพื้นที่ใหม่ให้ทุนสังคมสามารถวิวัฒน์ไปพร้อมกับพลวัตของเทคโนโลยีและสังคมร่วมสมัย

3. การแลกเปลี่ยนทุนรูปแบบใหม่: ข้อมูล ความเห็นอกเห็นใจ และการสนับสนุนทางสังคม

ในยุคสังคมดิจิทัล การแลกเปลี่ยนทุนสังคมในชุมชนออนไลน์มีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนรูปแบบไปจากทุนสังคมในโลกออฟไลน์อย่างมีนัยสำคัญ การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์กลไกการแลกเปลี่ยนทุนในรูปแบบใหม่ที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล ความเห็นอกเห็นใจ และการสนับสนุนทางสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่หล่อเลี้ยงความเข้มแข็งของชุมชนออนไลน์และทุนสังคมร่วมสมัย

ทุนสังคมตามทฤษฎีของ Bourdieu (1986) เน้นว่าทุนสังคมเป็นทรัพยากรที่ได้มาจากเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีคุณค่าและสามารถแปลงเป็นประโยชน์ได้ ในชุมชนออนไลน์ การแลกเปลี่ยนทุน

ในรูปแบบของ “ข้อมูล” (information) เป็นกลไกพื้นฐานที่ช่วยเพิ่มพูนความรู้และขยายโอกาสให้กับสมาชิก ตัวอย่างเช่น การแบ่งปันข้อมูลเฉพาะด้าน การเผยแพร่ความรู้ หรือการแนะนำแหล่งทรัพยากรที่เหมาะสม ส่งผลให้เกิดทุนสังคมเชิงโครงสร้าง (structural social capital) ที่ทำให้เครือข่ายมีความเชื่อมโยงและมีประสิทธิภาพสูงขึ้น (Putnam, 2000) จากข้อมูล “ความเห็นอกเห็นใจ” (empathy) และ “การสนับสนุนทางสังคม” (social support) กลายเป็นทุนสังคมรูปแบบใหม่ที่สำคัญในบริบทดิจิทัล ความเห็นอกเห็นใจที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ส่วนตัว การให้กำลังใจ หรือการเข้าใจในความทุกข์ของผู้อื่น เป็นตัวกลางที่ช่วยเสริมสร้างทุนสังคมเชิงสัมพันธ์ (relational social capital) โดยการเชื่อมโยงความรู้สึกละเอียดและสร้างความไว้วางใจระหว่างสมาชิก (Putnam, 2000; Lin, 2001) การสนับสนุนทางสังคมในชุมชนออนไลน์ยังครอบคลุมทั้งการช่วยเหลือด้านข้อมูล อารมณ์ และเครื่องมือที่จำเป็นในการรับมือกับปัญหา ช่วยให้สมาชิกรู้สึกว่าได้รับการยอมรับและอยู่ในสังคมที่ปลอดภัย ซึ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์ในเครือข่ายมีความมั่นคงและยั่งยืน (Wellman et al., 2001)

การแลกเปลี่ยนทุนสังคมรูปแบบใหม่เหล่านี้ถูกกระตุ้นและสนับสนุนโดยลักษณะเฉพาะของเทคโนโลยีดิจิทัล ที่ทำให้การสื่อสารเป็นไปอย่างทันทีทันใด มีความต่อเนื่อง และเข้าถึงได้กว้างขวาง (Boyd, 2014) การเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนออนไลน์สามารถสร้างและแบ่งปันเนื้อหาได้อย่างอิสระ ช่วยให้เกิดการหมุนเวียนของทุนสังคมในวงกว้าง นอกจากนี้ กลไกการแสดงออกซึ่งกันและกันผ่านเครื่องมือดิจิทัล เช่น ปุ่มไลค์ คอมเมนต์ หรือแชร์ ยังเสริมสร้างบรรทัดฐานทางสังคมที่เน้นการให้และรับทุนอย่างสมดุล (Jenkins et al., 2016) การแลกเปลี่ยนทุนรูปแบบใหม่นี้ยังมีข้อจำกัดและความท้าทาย เช่น ปัญหาความน่าเชื่อถือของข้อมูล ความเสี่ยงจากการถูกละเมิดความเป็นส่วนตัว หรือความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรดิจิทัล (digital divide) ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการสร้างและดำรงทุนสังคมในชุมชนออนไลน์ ดังนั้น การออกแบบและบริหารจัดการชุมชนออนไลน์จำเป็นต้องคำนึงถึงการสร้างสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนความน่าเชื่อถือ ความปลอดภัย และการรวมกลุ่มอย่างเท่าเทียม เพื่อส่งเสริมให้ทุนสังคมรูปแบบใหม่มีความมั่นคงและขยายตัวอย่างยั่งยืน (Rainie & Wellman, 2012)

การแลกเปลี่ยนทุนสังคมในรูปแบบข้อมูล ความเห็นอกเห็นใจ และการสนับสนุนทางสังคมในชุมชนออนไลน์สะท้อนถึงพลวัตของความสัมพันธ์ทางสังคมในยุคดิจิทัลที่ไม่จำกัดเฉพาะปฏิสัมพันธ์ทางกายภาพ แต่ขยายตัวในเชิงเครือข่ายและความหลากหลายของผู้เข้าร่วม กระบวนการเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการผลิตทุนสังคมเชิงโครงสร้างและเชิงสัมพันธ์ที่ตอบสนองต่อความต้องการและความคาดหวังของสมาชิกในบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีดิจิทัลทำให้การสื่อสารมีความรวดเร็วและมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันก็สร้างความท้าทายด้านความน่าเชื่อถือและความเท่าเทียมในการเข้าถึง การจัดการและส่งเสริมสภาพแวดล้อมออนไลน์ที่เหมาะสมจึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะช่วยรักษาและขยายทุนสังคมรูปแบบใหม่ให้ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

4. การสร้างและรักษาความไว้วางใจในชุมชนออนไลน์

ความไว้วางใจ (trust) ถือเป็นทุนสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างและดำรงชุมชนออนไลน์ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมดิจิทัลที่ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกมักมีลักษณะกระจัดกระจาย (fragmented) และไม่ยึดโยงกับความสัมพันธ์ทางกายภาพ การสร้างความไว้วางใจในพื้นที่เสมือนจึงเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เครือข่ายทางสังคมมีความมั่นคงและยั่งยืน (Hardin, 2002) ผลการศึกษานี้วิเคราะห์ทฤษฎีโลกและเงื่อนไขที่เอื้อต่อการก่อรูปและรักษาความไว้วางใจในชุมชนออนไลน์ภายใต้กรอบแนวคิดทุนสังคมและทฤษฎีความไว้วางใจ

ตามแนวคิดของ Putnam (2000) ความไว้วางใจเป็นตัวเชื่อมสำคัญที่สร้างความผูกพันระหว่างสมาชิก และเป็นพื้นฐานของการร่วมมือในกิจกรรมสาธารณะ การมีความไว้วางใจในชุมชนออนไลน์ไม่เพียงเกิดจากการแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือการมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานและการรับรองของกลุ่มที่ช่วยยืนยันความน่าเชื่อถือของสมาชิกและเนื้อหาที่เผยแพร่ (Coleman, 1990) ตัวอย่างเช่น ระบบ

การให้คะแนนหรือการรีวิวในแพลตฟอร์มออนไลน์เป็นกลไกหนึ่งที่เสริมสร้างความไว้วางใจผ่านการตรวจสอบและยืนยันพฤติกรรมของผู้ใช้ ในส่วนทฤษฎีความไว้วางใจของ Luhmann (1979) ชี้ให้เห็นว่าความไว้วางใจเป็นเครื่องมือที่ช่วยลดความไม่แน่นอนและความเสี่ยงในความสัมพันธ์ทางสังคม ในสังคมดิจิทัลซึ่งข้อมูลมีปริมาณมหาศาลและมักขาดความชัดเจน ความไว้วางใจจึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่ทำให้สมาชิกกล้าที่จะมีปฏิสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนทุนสังคม แม้ในสถานะที่ไม่สามารถตรวจสอบตัวตนหรือเจตนาของอีกฝ่ายได้โดยตรง การสร้างความไว้วางใจจึงอาศัยกลไกทางสังคม เช่น การรับรองโดยสมาชิกที่มีสถานะสูง (social endorsement) และการปฏิบัติตามบรรทัดฐานร่วม การรักษาความไว้วางใจในชุมชนออนไลน์มีความท้าทายเนื่องจากปัจจัยภายนอก เช่น การเผยแพร่ข้อมูลผิดพลาด (misinformation) หรือพฤติกรรมไม่ซื่อสัตย์ที่อาจทำลายความน่าเชื่อถือของเครือข่าย (Mayer, Davis & Schoorman, 1995) ดังนั้น การบริหารจัดการชุมชนออนไลน์จำเป็นต้องสร้างกลไกตรวจสอบและการป้องกันที่เข้มแข็งควบคู่ไปกับการส่งเสริมวัฒนธรรมความไว้วางใจผ่านการสนับสนุนปฏิสัมพันธ์ที่โปร่งใสและเปิดเผย นอกจากนี้ การออกแบบเทคโนโลยีที่ช่วยเพิ่มความชัดเจนและตรวจสอบได้ของข้อมูล เช่น ระบบการยืนยันตัวตน หรือการติดตามประวัติการโต้ตอบ มีบทบาทสำคัญในการรักษาความไว้วางใจในระยะยาว

ความไว้วางใจในชุมชนออนไลน์เป็นทุนสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือในสังคมดิจิทัล โดยความไว้วางใจไม่เพียงเกิดจากปฏิสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องและการแลกเปลี่ยนข้อมูลเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานและกลไกสังคมที่ส่งเสริมความน่าเชื่อถือ เช่น การรับรองโดยสมาชิกที่มีสถานะและระบบตรวจสอบข้อมูล ความไว้วางใจช่วยลดความไม่แน่นอนในความสัมพันธ์ออนไลน์และส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทุนสังคมในสภาพแวดล้อมที่ไม่สามารถตรวจสอบตัวตนได้โดยตรง อย่างไรก็ตาม ความท้าทายจากข้อมูลผิดพลาดและพฤติกรรมไม่ซื่อสัตย์ ทำให้การจัดการชุมชนต้องสร้างกลไกตรวจสอบและส่งเสริมวัฒนธรรมความโปร่งใสควบคู่กัน ทั้งนี้ ความไว้วางใจจึงเป็นทุนสำคัญที่ขับเคลื่อนพลวัตทุนสังคมและความเข้มแข็งของชุมชนออนไลน์ในระยะยาว

5. ตัวอย่างกรณีศึกษา: กลไกการสร้างและธำรงทุนสังคมในชุมชนออนไลน์

เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับกลไกการสร้างและธำรงทุนสังคมในชุมชนออนไลน์ บทนี้นำเสนอกรณีศึกษาที่สะท้อนพลวัตของปฏิสัมพันธ์ในสังคมดิจิทัล พร้อมวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับทฤษฎีทุนสังคมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

หนึ่งในกรณีศึกษาที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางคือชุมชนออนไลน์ของแพลตฟอร์ม Reddit โดยเฉพาะชุมชนย่อย (subreddit) ที่มุ่งเน้นการสนับสนุนและแลกเปลี่ยนข้อมูลในประเด็นเฉพาะกลุ่ม เช่น r/AskScience หรือ r/Parenting ซึ่งเป็นตัวอย่างของการผลิตทุนสังคมในรูปแบบของข้อมูลและการสนับสนุนทางอารมณ์ (Massanari, 2017) การแลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงวิชาการและประสบการณ์ส่วนบุคคลในพื้นที่นี้ช่วยสร้างความไว้วางใจและความรู้สึกของความเป็นเจ้าของร่วมที่สำคัญต่อการธำรงเครือข่ายออนไลน์ (Putnam, 2000) กลไกการให้คะแนนและการตรวจสอบเนื้อหา (upvote/downvote) ทำหน้าที่เป็นระบบบรรทัดฐานที่ช่วยยืนยันความน่าเชื่อถือของสมาชิกและข้อมูลที่เผยแพร่ (Boyd, 2014) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการสร้างทุนสังคมเชิงโครงสร้างและเชิงสัมพันธ์ (Lin, 2001)

ในบริบทของสังคมไทย การใช้แพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย เช่น เฟสบุ๊ก อินสตาแกรม และทวิตเตอร์ มีบทบาทสำคัญในการสร้างและธำรงทุนสังคมเชิงบรรทัดฐานและอารมณ์ ตัวอย่างเช่น กลุ่มเฟสบุ๊ก “หมอแล็บแพนด้า” ที่รวบรวมข้อมูลและให้คำแนะนำทางการแพทย์ในช่วงวิกฤตโควิด-19 มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ รวมถึงการให้กำลังใจแก่สมาชิกชุมชนผ่านโพสต์และคอมเมนต์เชิงบวก กลุ่มนี้สะท้อนบทบาทของทุนสังคมในแง่ของความไว้วางใจและการสนับสนุนทางอารมณ์ตามที่ Hardin (2002) อธิบายไว้

ส่วนแพลตฟอร์มอินสตาแกรมถูกใช้ในการสร้างชุมชนที่มีความสนใจร่วมกัน เช่น กลุ่มผู้ประกอบการและศิลปินอิสระ ที่มีการแลกเปลี่ยนความรู้และสร้างเครือข่ายทางสังคมผ่านการใช้แฮชแท็กและการติดตาม (follow) ซึ่งช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่มีคุณค่าและส่งเสริมการสนับสนุนระหว่างสมาชิก (Haimson & Hoffmann, 2016) ในขณะเดียวกัน ทวิตเตอร์ในประเทศไทยถูกใช้เป็นพื้นที่สำหรับการเคลื่อนไหวทางสังคมและการแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างรวดเร็ว เช่น การเคลื่อนไหวทางการเมืองและสิทธิมนุษยชน ที่มีการสร้างทุนสังคมเชิงบรรทัดฐานและความเห็นอกเห็นใจผ่านแฮชแท็กและการรีทวีต (Bennett & Segerberg, 2015)

กรณีศึกษาทั้งในระดับนานาชาติและระดับชาติสะท้อนว่าการผลิตทุนสังคมในสังคมดิจิทัลมิใช่เพียงการแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือการมีส่วนร่วมทางเทคนิคเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการเชิงสังคมที่รวมเอาปฏิสัมพันธ์ทางอารมณ์ บรรทัดฐาน และการสร้างความไว้วางใจเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นแกนหลักในการดำรงความมั่นคงของเครือข่ายและการส่งต่อทุนสังคมในยุคดิจิทัล (Wellman et al., 2001) อย่างไรก็ตาม การดำรงทุนสังคมในชุมชนออนไลน์เผชิญความท้าทายจากข้อมูลผิดพลาด การละเมิดความเป็นส่วนตัว และปัญหาความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงเทคโนโลยี (digital divide) ซึ่งส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือและความยั่งยืนของชุมชน (Rainie & Wellman, 2012) การวางมาตรการบริหารจัดการและการออกแบบเทคโนโลยีที่เหมาะสมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างและรักษาทุนสังคมในชุมชนออนไลน์อย่างต่อเนื่อง

กรณีศึกษาชุมชนออนไลน์ในแพลตฟอร์มระดับนานาชาติ เช่น Reddit และการเคลื่อนไหว ตลอดจนชุมชนออนไลน์ในประเทศไทยบนเฟซบุ๊ก อินสตาแกรม และทวิตเตอร์ สะท้อนให้เห็นกลไกการสร้างและดำรงทุนสังคมที่ซับซ้อนในสังคมดิจิทัล การแลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงวิชาการ การสนับสนุนทางอารมณ์ และการสร้างบรรทัดฐานร่วมเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในชุมชน การมีส่วนร่วมเชิงโต้ตอบและความเห็นอกเห็นใจช่วยขับเคลื่อนทุนสังคมรูปแบบใหม่ อย่างไรก็ตาม ความท้าทายด้านข้อมูลผิดพลาด ความไม่เท่าเทียมทางเทคโนโลยี และปัญหาความน่าเชื่อถือ ยังคงต้องการมาตรการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาความยั่งยืนของทุนสังคมในบริบทดิจิทัล

ผลการศึกษายกย่องหัวข้อ “กลไกการสร้างและดำรงทุนสังคมในชุมชนออนไลน์: พลวัตของปฏิสัมพันธ์ในสังคมดิจิทัล” ซึ่งชี้ให้เห็นว่าทุนสังคมในบริบทออนไลน์เกิดขึ้นจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ที่มีพลวัตและซับซ้อน โดยมีทั้งปัจจัยเชิงโครงสร้าง เชิงปฏิสัมพันธ์ และเชิงวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง หัวข้อแรกว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายหลวม (Weak Ties) เน้นถึงบทบาทของสายสัมพันธ์ที่ไม่แน่นแฟ้นแต่หลากหลาย ซึ่งเอื้อต่อการกระจายข้อมูลและการเข้าถึงทรัพยากรใหม่ ในขณะที่หัวข้อถัดมา การมีส่วนร่วมและการสื่อสารแบบโต้ตอบ (Interactive Participation) ชี้ให้เห็นความสำคัญของการสื่อสารสองทางที่เปิดพื้นที่ให้สมาชิกมีบทบาทในการผลิตและกำหนดความหมายร่วมกัน การแลกเปลี่ยนทุนรูปแบบใหม่ ทั้งข้อมูล ความเห็นอกเห็นใจ และการสนับสนุนทางสังคม แสดงให้เห็นการขยายความหมายของทุนสังคมให้ครอบคลุมมิติเชิงอารมณ์และจิตสำนึกสาธารณะ ส่วนการสร้างและรักษาความไว้วางใจในชุมชนออนไลน์สะท้อนถึงการสถาปนาบรรทัดฐานและกลไกควบคุมทางสังคมในพื้นที่ดิจิทัล สุดท้าย กรณีศึกษาจากแพลตฟอร์มต่างประเทศและประเทศไทย เช่น Reddit เฟซบุ๊ก อินสตาแกรม และทวิตเตอร์ ชี้ให้เห็นรูปแบบที่หลากหลายของการผลิตทุนสังคมผ่านการมีส่วนร่วมในเครือข่ายที่ไม่จำกัดเชิงภูมิศาสตร์และชนชั้น ทั้งนี้ การดำรงทุนสังคมในโลกออนไลน์ยังเผชิญข้อจำกัดที่ต้องการการจัดการเชิงโครงสร้าง เช่น ความน่าเชื่อถือของข้อมูล ความเท่าเทียมในการเข้าถึง และการคงไว้ซึ่งบรรทัดฐานร่วมทางสังคม

ข้อเสนอใหม่

บทความนี้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่ทุนสังคมในบริบทดิจิทัลควรถูกทำความเข้าใจในฐานะ “ทุนสังคมดิจิทัล” (Digital Social Capital) ซึ่งมีใช้เพียงการถ่ายโอนชุดความสัมพันธ์ทางสังคมไปสู่พื้นที่ออนไลน์ หากแต่เป็นการประกอบสร้างรูปแบบใหม่ของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจากพลวัตของเทคโนโลยีดิจิทัล โครงสร้างของแพลตฟอร์ม และบริบททางวัฒนธรรมร่วมสมัย การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าทุนสังคมดิจิทัลก่อตัวผ่านกลไกของความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย การมีส่วนร่วมแบบโต้ตอบ การแลกเปลี่ยนทุนรูปแบบใหม่ ตลอดจนการสร้างควมไว้วางใจในพื้นที่เสมือน ซึ่งมีความแตกต่างจากทุนสังคมในกรอบแนวคิดดั้งเดิม เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบทฤษฎีของ Bourdieu (1986) ทุนสังคมคือผลผลิตของการสะสมความสัมพันธ์ทางสังคมที่สามารถแปลงเป็นทุนรูปแบบอื่นได้ บทความนี้เสนอว่า ความสามารถในการจัดการตัวตนดิจิทัลและการมีสถานะในเครือข่ายออนไลน์ควรได้รับการพิจารณาเป็นมิติใหม่ของทุนสังคมในโลกดิจิทัล ขณะที่ Coleman (1988) อธิบายทุนสังคมในฐานะทรัพยากรที่ฝังตัวอยู่ในโครงสร้างความสัมพันธ์ ซึ่งเอื้อต่อการสร้างความร่วมมือ บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า “กลไกโต้ตอบ” เช่น การกดไลก์ คอมเมนต์ หรือรีทวีต ได้ทำหน้าที่เป็นสัญญาณของความไว้วางใจ และเป็นเครื่องมือกำกับพฤติกรรมภายในชุมชนออนไลน์อย่างมีนัยสำคัญในอีกด้านหนึ่ง Lin (2001) ให้ความสำคัญกับการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในเครือข่าย บทความนี้ขยายแนวคิดดังกล่าวโดยเสนอให้พิจารณา “ทุนข้อมูล” และ “ทุนเชิงอารมณ์” ซึ่งก่อตัวขึ้นจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การสนับสนุนทางจิตใจ และการผลิตความรู้ร่วมในพื้นที่ออนไลน์ ซึ่งไม่จำกัดอยู่เพียงความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดหรือในระดับชุมชนกายภาพเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ บทความจึงให้ข้อเสนอว่าทุนสังคมดิจิทัลควรถูกทำความเข้าใจในฐานะกรอบวิเคราะห์ใหม่ที่มีศักยภาพในการอธิบายพลวัตของความสัมพันธ์ทางสังคมในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ และบทความนี้มีส่วนสำคัญในการเติมเต็มช่องว่างทางทฤษฎี และวางรากฐานสำหรับการศึกษาทุนสังคมในยุคดิจิทัลอย่างเป็นระบบ และสอดคล้องกับพลวัตของสังคมร่วมสมัย

บทสรุป

บทความวิชาการฉบับนี้มุ่งวิเคราะห์กลไกการสร้างและธำรงรักษาทุนสังคม ภายในบริบทของชุมชนออนไลน์ โดยเน้นการทำความเข้าใจพลวัตของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมดิจิทัล โดยมีการทบทวนและสังเคราะห์วรรณกรรมอย่างเป็นระบบจากแหล่งข้อมูลระดับชาติและนานาชาติในช่วงปี พ.ศ. 2557–2567 เพื่อสำรวจบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในการส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบใหม่ ผลการศึกษาเสนอว่า กลไกการก่อรูปทุนสังคมในชุมชนออนไลน์มีพลวัตเฉพาะที่แตกต่างจากบริบทออฟไลน์อย่างมีนัยสำคัญ โดยสามารถจำแนกเป็นองค์ประกอบสำคัญ โดยสามารถจำแนกเป็นองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ (1) ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายหลวมชุมชนออนไลน์เอื้อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างผู้คนที่ไม่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมาก่อน โดยความสัมพันธ์ลักษณะนี้มีบทบาทสำคัญต่อการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสาร การเข้าถึงโอกาสใหม่ ๆ และการเปิดพื้นที่สำหรับความหลากหลายทางความคิด ซึ่งแตกต่างจากชุมชนดั้งเดิมที่ยึดโยงอยู่กับความสัมพันธ์แบบใกล้ชิด (2) การมีส่วนร่วมและการสื่อสารแบบโต้ตอบ ปฏิสัมพันธ์ผ่านการแสดงความคิดเห็น การกดไลก์ หรือการแบ่งปันเนื้อหาในแพลตฟอร์มดิจิทัล มีใช้เพียงกิจกรรมทางเทคนิค หากแต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่นำไปสู่การก่อรูป “บรรทัดฐานทางสังคมดิจิทัล” ซึ่งมีบทบาทในการเสริมสร้างความไว้วางใจและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน (3) การแลกเปลี่ยนทุนรูปแบบใหม่นอกจากการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ชุมชนออนไลน์ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่สำหรับการแบ่งปัน “ความเห็นอกเห็นใจ” และ “การสนับสนุนทางสังคม” ซึ่งสามารถตีความได้ว่าเป็นทุนทางสังคมในรูปแบบใหม่ที่มีศักยภาพในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกและชุมชน (4) การสร้างความไว้วางใจในพื้นที่ดิจิทัล: ความไว้วางใจในโลกออนไลน์ไม่ได้ก่อเกิดจากปฏิสัมพันธ์ที่ยั่งยืนหรือความสัมพันธ์แบบตัวต่อตัวเพียง

เท่านั้น แต่ยังมีพื้พวา สัญญานดิจิตัล อาทิ ระบบการให้คะแนน การรีวิว หรือการรับรองจากสมาชิกคนอื่น เพื่อช่วยลดความไม่แน่นอนและความเสี่ยงในสภาพแวดล้อมที่ขาดการตรวจสอบตัวตนโดยตรง (5) กรณีศึกษาบทความได้ยกตัวอย่างกรณีของแพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น Reddit และกลุ่ม “หมอแล็บแพนด้า” บน Facebook ในบริบทสังคมไทย เพื่อแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ออนไลน์เหล่านี้เป็นแหล่งผลิตทุนสังคมทั้งในรูปแบบของข้อมูล ความช่วยเหลือทางอารมณ์ และการก่อรูปบรรทัดฐานร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรมข้อเสนอสำคัญของบทความคือ แนวคิดเรื่องทุนสังคมในยุคดิจิทัลควรได้รับการพิจารณาในฐานะ “ทุนสังคมดิจิทัล” ซึ่งมีใช้การสืบต่อโดยตรงจากทุนสังคมแบบดั้งเดิม หากแต่เป็นกรอบแนวคิดใหม่ที่มีพลวัตเฉพาะตัว โดยเกิดจากการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีดิจิทัล โครงสร้างของแพลตฟอร์ม และบริบททางสังคม-วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ทุนสังคมดิจิทัลจึงมิได้เป็นเพียงเครื่องมือเชิงสัมพันธ์ แต่ยังเป็นกรอบวิเคราะห์ที่จำเป็นต่อการเข้าใจโครงสร้างและพลวัตของความสัมพันธ์ทางสังคมในยุคดิจิทัลอย่างเป็นระบบบทความนี้ช่วยเติมเต็มช่องว่างทางทฤษฎีในสาขาสังคมศาสตร์ดิจิทัล และยังวางรากฐานสำคัญสำหรับการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมร่วมสมัยที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปภายใต้บริบทของเทคโนโลยีสารสนเทศ

เอกสารอ้างอิง

- ปรีชา บุตรรัตน์. (2568). ความรู้จากมุมมองของญาณวิทยาเชิงสังคม: การแลกเปลี่ยนความรู้ในสังคมออนไลน์. วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒนา, 7(1), 555-568.
- Benkler, Y. (2006). *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven: Yale University Press.
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2015). Communication in movements. In Della Porta, D., & Diani, M. (Eds.). *The Oxford handbook of social movements* (pp. 367-382). Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In Richardson, J. (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Connecticut: Greenwood.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2021). *Refleksiv sociologi: mål og midler*. Copenhagen, Denmark: Gyldendal A/S.
- Boyd, D. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. New Haven: Yale University Press.
- Castells, M. (2023). The network society revisited. *American Behavioral Scientist*, 67(7), 940-946.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 94, S95-S120.
- _____. (1990). *Foundations of social theory*. Massachusetts: Harvard university press.
- _____. (2019). *Equality and achievement in education*. Oxfordshire: Routledge.
- Granovetter, S. M. (1973). The strength of weak ties. *American journal of sociology*, 78(6), 1360-1380.
- _____. (2021). *The Asymmetrical Mirror: A Multi Method Approach to the Nonhuman Subject as Shadow and Self*. California: California Institute of Integral Studies.
- Haimson, O. L., & Hoffmann, A. L. (2016). *Constructing and enforcing "authentic" identity online: Facebook, real names, and non-normative identities*. Texas: First Monday.
- Hardin, R. (2002). *Trust and trustworthiness*. New York: Russell Sage Foundation.

- InsightERA. (2024). สรุปข้อมูลที่น่าสนใจจาก Global Overview Report : Digital Stat & Insights 2024. สืบค้นจาก <https://www.insightera.co.th/digital-2024-global/>.
- Jenkins, H., Ito, M., & boyd, d. (2016). Participatory culture in a networked era: A conversation on youth, learning, commerce, and politics. Cambridge: Polity Press.
- Lin, N. (2001). Social capital: A theory of social structure and action. Cambridge: Cambridge University Press.
- Luhmann, N. (1979). Trust and Power: Two Works. New Jersey: Wiley.
- Massanari, A. (2017). Gamergate and The Fappening: How Reddit's algorithm, governance, and culture support toxic technocultures. *New media & society*, 19(3), 329-346.
- Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of management review*, 20(3), 709-734.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. New York: Simon & Schuster.
- Rainie, H., & Wellman, B. (2012). Networked: The new social operating system (Vol. 10). Cambridge, MA: Mit Press.
- Rheingold, H. (2000). The virtual community, revised edition: Homesteading on the electronic frontier. Cambridge, MA: MIT press.
- Wellman, B., Haase, A. Q., Witte, J., & Hampton, K. (2001). Does the Internet increase, decrease, or supplement social capital? Social networks, participation, and community commitment. *American behavioral scientist*, 45(3), 436-455.
- Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Capital social: Implicaciones para la teoría, la investigación y las políticas sobre desarrollo. *World Bank Research Observer*, 15(2), 225-249.